

תשובות קצרות

כפר דרום ת"ז - שבי דרום

1. מחצלות מענפי הלולב ורהיטים מקרשי הסוכה לאחר סוכות / הרב אהוד אחיטוב
שאלה | האם מותר להכין מחצלת מענפי הלולב, לזרוק את הלולב לאשפה; או להכין רהיטים מקרשים ששימשו להנחת הסכך?
תשובה | אסור לעשות ב'תשמישי מצווה' שימוש אחר כאשר הם עדיין ראויים לייעודם המקורי; כגון: שימוש בחוטי ציצית שלמים שכבר השתמשו בהם למצווה, וכן בשופר כשר שתקעו בו בראש השנה, וכן שימוש בסוכה או בד' מינים בתוך חג הסוכות וכדו'.¹ אולם לאחר שהפסיקו להשתמש בהם מסיבות שונות, ציציות שבלו, או ארבעת המינים לאחר שעבר חג הסוכות, הרי הם 'תשמישי מצווה שנעשתה מצוותם', ונחלקו הפוסקים כיצד יש לנהוג בהם: לדעת ה'שלחן ערוך'² במצב כזה אין מגבלה בשימושים שניתן לעשות בהם, עפ"י הגדרת חז"ל בגמרא³ שאלו חפצים שאין בגופם קדושה. אך למרות זאת כתב הרמ"א⁴ **שיש להימנע מלהשליכם בביזיון למיכל האשפה וכדו'**. את טעם הדבר ביאר ה'משנה ברורה'⁵, משום כבוד למצווה להם שימשו בעבר. והוא אף מסתמך על כך שגם מרן ה'שלחן ערוך' פסק שאין לזרוק את ההושענות של הלולב לאחר החג.⁶ לכן אין לעשות מעלי הלולב או מענפי הסכך מחצלות המשמשות לשכיבה או כשטיח שידרכו עליהם. אולם מותר להניחם במקום מסוים עד שיתייבשו. ניתן גם להניחם במקומות בהם אוספים 'גזם' של צמחים שלא באופן מבזה.⁷ אמנם בחלק מבתי הכנסת נהוג להשליך את שאריות הערבות החבוטות ביום הושענא-רבה מעל ארון הקודש.⁸ אך יש מן הפוסקים שהסתייגו ממנהג זה משום הביזיון שבדבר.⁹ וכן מכך שאסור להניח על

1. טור, או"ח סי' כא; בית יוסף, שם אות א; ט"ז, שם ס"ק א.

2. שו"ע, או"ח סי' כא סעי' א.

3. מגילה כו ע"ב.

4. רמ"א, או"ח סי' כא סעי' א.

5. משנה ברורה, סי' כא ס"ק ו.

6. בית יוסף, או"ח סי' תרסד אות ח בשם אור-זרוע; שו"ע, שם סעי' ח; כף החיים, שם ס"ק נד.

7. על פי משנה ברורה, סי' כא ס"ק ז.

8. מנהג זה מוזכר בבכורי יעקב, סי' תרסד ס"ק ט"ז; וכן בשו"ת מהרש"ם, ח"ד סי' נז, בלא נימוק. אך הרב משה שטרנבוך בספרו מועדים וזמנים, ח"ב סי' קלא בהגהה ד, מביא אסמכתא למנהג זה, משום שבבית המקדש היו זוקפים את הערבות על גבי המזבח, וארון קודש בזמן הזה נחשב כמזבח.

9. כן משמע מדברי האדמו"ר רבי חיים אלעזר ממונקטאש; ומציין שהוא הקפיד על כך משום 'ביזיון שמות הקדושים', כפי שנכתב בשמו בספר 'דרכי חיים ושלום', אות תשצג. אולם בפסקי תשובות, סי' תרסד הערה 25, מעלה גם את החשש שלאחר החג הערבות יזרקו לאשפה על ידי הגבאים.

ארון הקודש דברים שאינם חייבים גניזה משום שאינם תשמישי קדושה.¹⁰ אך אין למנוע מהנוהגים לעשות כן, משום שכאשר עשו את ארון הקודש, זה נעשה גם על דעת שיניחו עליו הושענות לאחר החבטה, משום ש'לב בית דין מתנה עליהם'.¹¹ בפוסקים הובאו מס' דרכים אפשריות שניתן להשתמש בד' המינים לאחר הסוכות; או לעשות בהם מצווה אחרת, כגון הבערת התנור באפיית מצות יד, או בשריפת חמץ.¹² כמו כן ניתן לערב את עלי ההדס עם הבשמים של ההבדלה וכדו', ולהכין ריבת מהאתרוגים לאחר סוכות.¹³ אם הפתרונות הנ"ל אינם מעשיים מותר לשורפם מיד אחרי חג הסוכות ואין הדבר נחשב כביזיון.¹⁴

מסקנה: צריך לנהוג כבוד בתשמישי מצווה גם לאחר שנעשתה מצוותם, ואינם משמשים עוד למצווה. ולכן אסור להכין לאחר הסוכות מחצלת מעלי הלולב משום שהיא מיועדת לדריכה. ובוודא שאין להשליך את הלולב או את הסכך למיכל האשפה הרגיל, אלא להניחם במקום שמרכזים את שאריות הגזם. אך רצוי לעשות בהם שימוש נוסף שאינו נחשב ביזיון, כגון הצללה של הפרגולה, ריבת אתרוגים, ליקר הדסים וכדו'. ומוטב לעשות בהם שימוש חוזר למצווה אחרת, כגון; בהדסים כתערובת לבשמים להבדלה, או לשרוף את הלולב או עצי הסכך באפיית המצות או בשריפת החמץ.

2. תרומות ומעשרות מ'ליקר' שמופק מענבי-הדסים / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | אנשים שמכינים 'ליקר הדסים' מהפירות הקטנים הגדלים על שיחי ההדסים בעונה זו של השנה (להלן: 'ענבי הדס'). האם צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות? **תשובה** | בירושלמי¹⁵ מבואר שיש חיוב ערלה בענבי ההדס במקומות שמגדלים אותם לצורך מאכל.¹⁶ כך גם נראה מהמשנה במסכת סוכה¹⁷ שענבי ההדס שימשו לצורכי אכילה משהשחירו. ובירושלמי מעשרות¹⁸ מבואר שבשלב זה הם הגיעו לעונת המעשרות, על פי המשנה מעשרות¹⁹ שעונת המעשרות של הפירות השחורים היא 'משיינקדו'. כך גם מבואר במשנה ובגמרא סוכה,²⁰ שלמרות שאסור ללקט ביו"ט את ענבי

10. כן כתב הרב שריה דבליצקי בספרו יגל יעקב, מכתב כה אות ב; ועיין בספרו שם בהערת ישמח ישראל הערה 152, שמביא עוד אחרונים שדנו במנהג זה.

11. עפ"י שבועות יא ע"א; לגבי הקדשת קרבנות שאם לא יהיה בהם צורך יצאו לחולין, ואף בתחומים נוספים של הקדש, כשמדובר בשימושים שמקובל לעשות בחפצי הקדש, כאילו התנו כן מתחילה. כמבואר בשו"ת תרומת הדשן, סי' רעג; בית יוסף, מהדורת מכון ירושלים או"ח סי' קנד אות ת, בשם המרדכי, והרא"ש, מגילה, שו"ע, או"ח סי' קנד סעי' ת. ראה יגל יעקב, מכתב כה אות ב; ובמועדים וזמנים, ח"ב סי' קלא בהגה"ה ד, הביא נימוק נוסף, שכיוון שיש לזה אסמכתא בדומה למקדש, אין זה ביזיון לארון הקודש.

12. על פי רמ"א, או"ח סי' תרסד סעי' ט, וכף החיים, סי' תרסד ס"ק נט.

13. עפ"י סוכה מו ע"ב; שו"ע, או"ח סי' תרסה סעי' א-ב; כף החיים, סי' תרסד ס"ק ס.

14. חיי אדם, כלל קנג סעי' ג; ערוך השלחן, או"ח סי' תרסד סעי' ט; כף החיים, סי' תרסד ס"ק נט.

15. ירושלמי ערלה פ"א ה"א.

16. ועיין דרך אמונה, הל' ערלה פ"י ה"ב ס"ק ה, שמדגיש שגם במקרים אלו הענפים כשרים לארבעת המינים, כי אין ערלה בעץ ובענפים.

17. משנה סוכה פ"ג מ"ב; ובגמרא שם לג ע"ב.

18. ירושלמי מעשרות פ"א ה"ב.

19. משנה מעשרות פ"א מ"ג.

20. סוכה לג ע"ב.

ההדס שענביו מרובים מעליו כדי להכשירו, משום שהדבר נחשב לתיקון כלי. אך כאשר מלקטים לצורך אכילה הדבר מותר, משום ש'תיקון הכלי' נעשה מאליו. כך פסקו הרמב"ם²¹ וה'שלחן ערוך'²² אלא שהתירו ללקט לאכילה דווקא 'אחד אחד'. מבאר ה'צפנת פענח'²³ שההיתר ביו"ט הוא דווקא 'אחד אחד' כי אם ילקט 'שניים שניים' הם ייקבעו למעשר, ושוב לא ניתן יהיה לאוכלם, שהרי אין מפרישים תרומות ומעשרות ביו"ט.²⁴ אלא שכל זה עומד לכאורה בסתירה לדברי הגמרא²⁵ שההדס נחשב כעץ סרק²⁶ ולכן ברכת ענביו 'שהכל', כפי שפסק 'שיבולי הלקט' בשם הגאונים,²⁷ וכן פסק ה'שלחן ערוך'.²⁸ והנימוק הוא שהענבים אינם חשובים, וגם אינם ראויים למאכל ללא בישול. אמנם החיד"א ב'ברכי יוסף'²⁹ כתב שהמנהג לברך, כדעת האר"י, 'בורא פרי העץ' על פירות עצי סרק, אולם כבר ביאר רבי רפאל מיוחס בשו"ת 'פרי האדמה',³⁰ שיש לנהוג כן דווקא בפירות חשובים של עצי סרק.³¹ וכך משמע מהספר 'פתח הדביר',³² שכתב עדות של רבי שמואל ויטאל על אביו רבי חיים ויטאל, שבירך 'בורא פרי העץ' על ענבי הדס מתוקים שגדלו בגינות העיר דמשק. ולשאלתו בנו הוא השיב, שהדבר תלוי בהרגלי הגידול של ההדסים, ובדמשק ברכתם 'בורא פרי העץ' היות ששם נוהגים לגדל הדסים לצורך אכילת הפירות. על פי תשובת רבי חיים ויטאל לבנו, נוכל ליישב את הסתירה בין הירושלמי המחייב אותם בתרומות ומעשרות, לבין הבבלי הסובר שהם פירות של אילן סרק, ולומר כי נוסח הברכה וחייב הפירות בתרומות ומעשרות תלויים בהרגלי הגידול והאכילה. אם כן כיום שענבי ההדס אינם משמשים למאכל כי הם פירות גרועים, כשם שמי שיאכל אותם יברך עליהם 'שהכל', כך הם פטורים מתרומות ומעשרות. וכך בפשטות דעתו של הרב ישראל³³ מינים הנאכלים על ידי הדחק אינם חייבים בתרומות ומעשרות, אלא אם כן הם נזרעו לצורך מאכל אדם בדומה לסאה, איזוב וקורנית. אולם לדעת 'ערוך השלחן' (הל' זרעים סי' נד סעי' ז-ח): 'כל דבר שהוא מאכל אדם אפילו על ידי הדחק חייב בתרומה

21. רמב"ם, הל' לולב פ"ח ה"ה.

22. שו"ע, או"ח סי' תרמו סעי' ב; יש לציין שמדברי הגמרא סוכה לג ע"ב, נתבאר שטעם הפסול הוא משום שינוי מראה ואין זה הדר. לעומת זאת מדברי הירושלמי סוכה פ"ג ה"ב, משמע שטעם הפסול הוא משום שכאשר הענבים נעשו שחורים זה נחשב 'גמר פרי' והתורה אמרה 'ענף עץ עבות - ולא פרי'.

ראה משנה ברורה, סי' תרמו ס"ק ו; ושער הציון, שם ס"ק ד.

23. צפנת פענח, הל' לולב פ"ח ה"ה ד"ה אם היו ענביו.

24. משנה ביצה פ"ה מ"ב; גמרא ביצה לז ע"א; שו"ע, או"ח סי' תקכד סעי' א.

25. מנחות כז ע"א.

26. מנחות כז ע"א: 'ארבע מינין שבלולב, שנים מהן עושין פירות ושנים מהן אין עושין פירות...'. וכביאור רש"י שם ד"ה שנים: 'שנים מהן עושין פירות - דאתרוג ותמרים'.

27. שיבולי הלקט, סי' קס.

28. שו"ע, או"ח סי' רג סעי' ד-ה, שברכת עצי הסרק 'שהכל', וכן ברכת 'בני אסא' שהם ענבי הדס.

29. ברכי יוסף, או"ח סי' רג ס"ק ד, בשם שער המצוות סוף פרשת עקב.

30. וביסס את דבריו על דברי הט"ז שם.

31. כפי שכתב הט"ז, בדעת השו"ע, או"ח סי' רג.

32. פתח הדביר, איזמיר תרט"ו, על שו"ע, או"ח סי' רג אות ג; הובאו דבריו גם בשו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' עא אות ג.

33. עמוד הימיני, סי' כט; למעט כרשינים שבימי דוד גזרו עליהם חיוב תרומות ומעשרות כמבואר בירושלמי חלה פ"ד סוף ה"ד.

ומעשרות...'; וכן פסקו רבים מפוסקי הדורות האחרונים,³⁴ ובוודאי שכך הדבר צריך להיות ביחס למאכל 'ענבי הדס' שצריך להפריש מהם תרומות ומעשרות, היות שמדברי הירושלמי מוכח שבמקומות מסוימים אכלו ענבי הדס ולא דווקא כאכילת דחק. כיום אנשים אינם אוכלים ענבי הדס, אך הם מכינים מהם 'ליקר' מענבי הדס, שהם נותנים טעם במים ובאלכוהול. מקרה זה דומה לשאלת חובת הפרשת תרומות מצמחים שחולטים אותם במים רותחים ושותים את מי החליטה בלבד ('תה צמחים'). ולגבי מקרה זה, לדעת כמה מהאחרונים הם פטורים מתרומות ומעשרות,³⁵ אך יש אומרים שחובה להפריש מהם תרומות ומעשרות, וראוי להחמיר כדעתם ולהפריש ללא ברכה. לסיכום: כאשר מכינים ליקר הדסים מ'ענבי ההדס' לדעת רוב הפוסקים אין חובת הפרשת תרומות ומעשרות, ויש מחייבים בהפרשה, והמחמיר להפריש, יפריש בלא ברכה.

3. ברכת 'מעין שלוש' במצפה רמון / הרב יואל פרידמן

שאלה | קרוב למצפה רמון יש כרם - כאשר אוכלים ענבים שגדלו שם - האם יש לחתום ב'ברכת מעין שלוש' 'על הארץ ועל פירותיה' או 'על הארץ ועל הפירות'?

תשובה | בגמרא (ברכות מד ע"א) מבואר שיש הבדל בין פירות ארץ ישראל שעליהם מברכים 'על הארץ ועל פירותיה' לבין פירות חו"ל שעליהם מברכים 'על הארץ ועל הפירות'. וזו לשון הגמרא (שם):

אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: כל שהוא משבעת המינין - בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש... רב חסדא אמר: על הארץ ועל פירותיה; ורבי יוחנן אמר: על הארץ ועל הפירות. אמר רב עמרם: ולא פליגי, הא - לן, והא - להו. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: אינהו אכלי ואנן מברכי? אלא איפוך: רב חסדא אמר: על הארץ ועל הפירות; רבי יוחנן אמר: על הארץ ועל פירותיה.

כשמברכים 'על הארץ ועל פירותיה' מציינים את הקשר בין הפירות לבין מקום גידולם, כי דווקא בארץ ישראל יונקים הפירות את קדושת המקום, כלשון הב"ח (או"ח סי' רח): 'מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ'. וכן כתבו תלמידי רבנו יונה (לרי"ף, ברכות שם) שהנוסח שנוהג בארץ ישראל הוא מחמת שבח הארץ:

ולא פליגי הא לן והא להו. כלומר לדידן שאין אנו בארץ ישראל יאמר על הארץ ועל הפירות אבל בני ארץ ישראל כיון שיושבין בארץ מפני שבח הארץ יש להם להזכיר פירות הארץ בפירוש ולומר על הארץ ועל פירותיה וכשמביאים פירות

34. חזו"א, קונטרס הפרשת תרומות ומעשרות בסוף דרך אמונה, ח"ג, עמ' 452; שו"ת הר-צבי, זרעים ח"א סי' סח; שו"ת ישועת משה, זרעים סי' ל; מעדני ארץ, תרומות פ"ב ה"ב אות ב ד"ה והיה נראה וד"ה ומיהו; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' א ס"ק ד; שערי אמונה, מעשרות פ"א מ"ג ד"ה בר"ש. וראה במאמר: 'חיוב הפרשת תרומות ומעשרות במאכלים הנאכלים על ידי הדחק', התורה והארץ, ח"ד, עמ' 44.

35. לדעת הרב יוסף שלום אלישיב והרב נסים קרליץ, אין חובה להפריש מהם תרומות ומעשרות, ראה בספר תרומת שמעון, עמ' 191 והערה 15; התורה והארץ, ח"ד, עמ' 17-26; משפטי ארץ, פ"א סעי' ו; לעומתם הרב מרדכי אליהו כתב שצריך להפריש מהם תרומות ומעשרות כמובא בהתורה והארץ, ח"ד, עמ' 10-14, על פי ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' רצד סעי' כג.

חוצה לארץ לא"י על הספק אין צריך לשנות המטבע של חוצה לארץ אבל מספק יש לעשרם וכן עשה רבינו הרב נ"ר הלכה למעשה.

השאלה אם כן נובעת מקביעת מעמדו של מצפה רמון בארץ - האם המקום הוא חלק מארץ ישראל לכל דבר ועניין אם לאו. החיד"א ב'ברכי יוסף' (או"ח סי' רח ס"ק יא) דן אם יש לברך 'על הארץ ועל פירותיה' על פירות שגדלו במקום שהוא בכלל גבולות עולי מצרים ולא עולי בבל, ותוך כדי דבריו דן גם בשאלת נוסח הברכה בפירות חו"ל שייבאו לארץ ישראל, וכותב שיש בכך מחלוקת בין הפוסקים. כמה מן הפוסקים האחרונים הביאו את החיד"א, ועירבו בין השאלות הנ"ל וסברו בטעות שמסקנת החיד"א היא שיש לברך 'על הארץ ועל הפירות'.³⁶ כך בספר 'תשובות והנהגות'³⁷ לרב משה שטרנבוך שגם מבאר שהשאלה אם מברכים 'על הפירות' או 'על פירותיה', על פירות מגבולות עולי מצרים תלויה בשאלה מה היסוד המבדיל בין פירות ארץ ישראל לבין פירות חו"ל: האם 'מעלת ארץ ישראל' או 'קדושת הארץ' לעניין חיוב המצוות התלויות בארץ. אך לענ"ד מדברי רבנו יונה (לעיל) וכן ראשונים נוספים³⁸ נראה שמעלתה של ארץ ישראל היא הקובעת, שכן הם הזכירו את 'שבח הארץ' ולא את קדושתה לעניין המצוות התלויות בה. וכבר כתב ה'כפתור ופרח'³⁹ ומביאו מרן הרב קוק זצ"ל במבוא לספר 'שבת הארץ'⁴⁰ שיש שני גדרים: ארץ ישראל לעניין חיוב המצוות התלויות בארץ וגדר אחר - מעלתה וקדושתה של ארץ ישראל, שאינה תלויה בכיבוש או בחזקה אלא בהבטחה של הקב"ה לאברהם אבינו.⁴¹ לאור הנ"ל יש לומר שעל פירות שגדלים בגבולות עולי מצרים בוודאי מברכים 'על הארץ ועל פירותיה'. וכן כתב החיד"א ב'ברכי יוסף': 'ונ"ל שאם הם פירות מכבוש ראשון אע"ג דלא קדשה האידנא שפיר מצי למימר על פירותיה'. לגבי מצפה רמון כבר כתב מו"ר הרב יעקב אריאל⁴² בקשר לדין חלה במצפה רמון, שבוודאי אינו חלק מתחום עולי בבל, ויש ספק אם הוא חלק מגבולות עולי מצרים ואולי חלק מכיבושי שלמה המלך, ומכל מקום בוודאי אינו חו"ל שהרי הוא חלק מארץ ישראל המובטחת

36. עיין גם בכף החיים, סי' רח ס"ק נט; אך כאמור בברכי יוסף הוא עוסק בתחילה בפירות חו"ל שהביאו לארץ, ובדרך אגב כותב שעל פירות מעולי מצרים מברכים 'על פירותיה' ושוב חוזר לעניין הראשון, היינו פירות חו"ל שהביאו לארץ, וכל התשובות שמביא אח"כ עוסקות בעניין פירות חו"ל, כגון ספר אדמת קדש לרב ניסים מזרחי, ח"א סי' ג, מהר"ש גרמיזאן, וכן ספר שלחן מלכים לרב יצחק בואנו (מכון ירושלים תשע"א), או"ח סי' רח ס"ק ה, ובהקשר לפירות חו"ל שהביאו לארץ ישראל אכן הנטייה היא שיש לברך 'על הפירות' כדין חו"ל.

37. תשובות והנהגות, ח"ג סי' עה.

38. עיין גם שיטה מקובצת, ברכות מד ע"א; כל בו, סעודה סי' כד; אורחות חיים, סעודה סי' ח-ט - כולם מציינים שהנוסח 'על הארץ ועל פירותיה' נובע משבח הארץ.

39. כפתור ופרח, סי' י (הוצאת בית המדרש להלכה בהתיישבות, עמ' רמז-רמח ועמ' רנב-רנד ובפרט עמ' רמז).

40. מבוא לשבת הארץ, סי' טו (הוצאת מכון התורה והארץ, עמ' 172-174).

41. שנאמר בברית בין הבתרים (בראשית טו, יח-כא): 'ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת. את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני. ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרשי ואת היבוסים.'

42. הרב יעקב אריאל, 'הפרשת חלה בגבול הדרומי', אמונת עתיך 56 (תשס"ד), עמ' 10-22 ובפרט עמ' 20-21.

לאבותינו. אם כן בוודאי מעלת ארץ ישראל יש במקום, ולכן מסתבר שיש לברך על פירות הגדלים שם 'על הארץ ועל פירותיה'.

4. הכנסת לימון דרך החלון / הרב יואל פרידמן

שאלה | קטפנו לימונים מהעץ של השכנים באישורם. חלק מהלימונים הוצאו מהגינה של השכנים ונכנסו לביתנו דרך הדלת. חלק אחר הוכנס ישירות מן הגינה שלהם לביתנו מהחלון. הלימונים מעורבבים יחד כך שאי אפשר לדעת איזה לימון הוכנס מהדלת והתחייב במעשר ואיזה לימון הוכנס מהחלון ולא התחייב. איך יש להפריש כעת את התרומות והמעשרות: האם יש לעשר מכל פרי ופרי או שאפשר להוציא הכול מהבית ולהכניס שוב מהדלת?

תשובה | נתייחס לשלושה מקרים שהאדם לא הכניס את הפירות דרך הדלת של הבית. (1) אם הוא הכניס את הפירות דרך החלון - פטורים הפירות מתרומות ומעשרות ולהלן נפרט. (2) אם הוא הכניס את הפירות דרך שער החצר - נקבעים הפירות למעשר אף שלא נכנסו לתוך הבית.⁴³ (3) אם הפירות גדלו בחצר עצמה, מותר לקטוף פרי אחד ולאכול אותו ללא הפרשה, אך כאשר קוטף שני פירות - חייב להפריש תרומות ומעשרות.⁴⁴ במסכת ברכות⁴⁵ הגמרא מבחינה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים, שבדורות אחרונים הכניסו את הפירות דרך החלונות כדי להיפטר מחיוב תרומות ומעשרות, ומשמע שפטור לגמרי. על פי זה פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ד ה"א): 'אבל אם הכניס תבואתו דרך גגות וקרפיות פטור מן התרומה ומן המעשרות'. אמנם התוספות⁴⁶ כתבו שגם אם הכניס דרך החלון אסורה אכילת קבע וכל מה שהתירו זה רק אכילת ארעי.⁴⁷ ה'חזון איש'⁴⁸ דן בשאלה אם אפשר להתחייב שוב אם לאחר הכנסה דרך החלון, יוציא את הפירות ויכניסם דרך דלת הבית. הוא מביא ראייה מן הגמרא⁴⁹ שדנה מדוע בחלה לא גזרו כשהעיסה נילושה על ידי גוי 'גזירת בעלי כיסים' כמו בתרומות ומעשרות. ותשובת הגמרא שבחלה בלאו הכי המערים יכול להיפטר מן החלה, אם ילוש כמות קטנה של פחות מכשיעור חלה. ועל כך שואלת הגמרא שגם בתרומות ומעשרות יכול להיפטר על ידי הכנסה דרך החלון, ומשיבה שלא נוח לו לאדם להיפטר על ידי מעשים שנראים בפרהסייה. מכאן למד ה'חזון איש' שהפטור מחיוב תרומות ומעשרות כשמכניסים את הפירות דרך החלון הוא פטור תמידי, וגם אם יוציא את הפירות ויכניס אותם שוב דרך הדלת - לא יתחייב

43. רמב"ם, הל' מעשר פ"ד ה"ז.

44. רמב"ם, שם הט"ו, ולפירוט ההלכות, ומתי נחשב פרי אחד, ראה הלכות הארץ, עמ' 55; ספר התורה והארץ ד, עמ' 206-202; וראה עוד מה שכתבו הגר"י אריאל והרב אהוד אחיטוב, אמונת עתיך 138 (תשפ"ג), עמ' 60-64.

45. ברכות לה ע"ב.

46. תוספות, גיטין פא ע"ב ד"ה דרך.

47. ועי' בתשובה שכתבנו באמונת עתיך 137 (תשפ"ג), עמ' 22-23.

48. חזו"א, הל' מעשרות סי' ג ס"ק ט, וראיתו משיטות הראשונים שסוברים שכאשר מכניסים דרך החלון פטורים לגמרי אף מאכילת קבע. שאם נאמר שאפשר להתחייב שוב על ידי הוצאה והכנסה דרך הדלת, לא ייתכן לפטור לגמרי מאכילת קבע.

49. מנחות סז ע"א.

מחדש.⁵⁰ וכך הסיק ב'דרך אמונה' (לרמב"ם שם ס"ק ח) לאור דברי ה'חזון איש'. לאור הנ"ל יש להסיק להלכה במקרים המפורטים בתחילה:
 (א) אם הכניסו את הלימונים דרך שער הגינה של מקבל הלימונים ולאחר מכן הכניסו אותם לבית דרך החלון, בכל מקרה כל הפירות חייבים בתרומות ומעשרות, ולכן אין בעיה להפריש מיניה וביה.
 (ב) אף אם לא הכניסו אותם דרך שער הגינה, אך הלימונים גדלו בגינתו של השכן ובדרך כלל יש גדר מסביב לגינה, כי אז נחשבת הגינה כחצר המשתמרת⁵¹ ומותר לקטוף רק פרי אחד ולאכול ללא הפרשה. אך אם קטפו יותר מפרי אחד - מתחייבים הלימונים בתרומות ומעשרות ולכן שוב אפשר להפריש מיניה וביה.
 (ג) אם הגינה של השכן אינה חצר המשתמרת, והכניסו את הלימונים דרך החלון, נחלקו הרמב"ם והתוספות אם הפירות חייבים בתרומות ומעשרות כשאוכל אכילת קבע. לדעת הרמב"ם אי אפשר להפריש מיניה וביה, שכן מפריש מן החיוב על הפטור, ואילו לדעת התוספות הפירות אינם פטורים. במקרה זה אפשר לבחור באחת מן האלטרנטיבות הבאות: (1) להפריש מכל לימון ואם מפריש בפעם אחת אפשר גם לברך על ההפרשה.⁵² (2) ייקח לימונים שהם בוודאי טבל בכמות שהיא יותר מאחוז מכל הלימונים, ויאמר כן: 'הרי זה תרומה על הטבל שיש כאן' וכן על זו הדרך בשאר המעשרות.⁵³
 (ד) בכל מקרה, הוצאת הלימונים מן הבית והכנסתם החוזרת דרך דלת הבית לא תועיל לחייב בתרומות ומעשרות.

5. מכשיר גרייה עצבית אלחוטית להפחתת כאב - המשך / הרב מנשה צימרמן

שאלה | ב'אמונת עתיך' 140 (תשפ"ג), עמ' 22-23 כתבתי תשובה אודות מכשיר גרייה עצבית. השואל העיר כמה הערות להשלמת התמונה, וזו לשונו:

(א) כאמור, הפחתת הכאב מתבצעת על ידי אלקטרודה הנמצאת סמוך לקצה העצב. טעינת האלקטרודה בחשמל נעשית באופן השראתי על ידי 'שלט', שיש להחליפו כל 12 שעות. וכאן הנקודה החשובה - לאחר החלפת השלט, יש ללחוץ על כפתור הפעלה הנמצא על השלט. בלי לחיצה על כפתור זה האלקטרודה לא תיטען והכאב לא יופחת. נקל להבין שמדובר על סגירת מעגל והפעלה כלי חשמלי.

(ב) המערכת ששאלתי עליה היא מערכת חדשה יחסית. ישנה מערכת ישנה (כ-20 שנה) הפועלת באופן מעט שונה (גם מבחינת הגרייה העצבית). במערכת זו משתילים סוללה בתוך הגוף, ויש להחליפה פעם בשלוש שנים ע"י ניתוח. למערכת

50. אמנם עי' חזו"א, הל' שביעית סי' א ס"ק ח, שמסתפק בשאלה זו.

51. להגדרת חצר המשתמרת, עי' הלכות הארץ, עמ' 54 ובמאמרנו, אמונת עתיך 88 (תשע"א) עמ' 39-42.

52. אם מפריש בכל פעם מלימון אחד, הרי שיש ספק ואינו מברך.

53. אמנם לדעת בעלי התוספות, יש בעיה שמפריש אולי מדרגות חיוב שונות, אך בדיעבד מועילה ההפרשה, עי' ספר התרומה, מהד' פרידמן, עמ' 197 והערה רי.

זו יש גרסה חדישה מאוד, שבה בתוך הגוף מושתלת סוללה נטענת. היתרון במערכת זו הוא שאין צורך להחליף את הסוללה המושתלת, אלא מספיק להטעין את הסוללה פעם בחודש. בדרך כלל ישנן מספר תוכניות הפעלה (שבכל אחת יש מספר רמות של עוצמת הפעלה), בהתאם לרמת הכאב אותו האדם חווה. את תוכנית ההפעלה לא משנים בתדירות גבוהה.

ג) ממילא, אני חושב שההמלצה הראויה לאדם הדתי, כאשר הדבר אפשרי, היא להשתמש במערכת החדשה המתוארת באות ב (ולא במערכת שתוארה באות א ששאלתי עליה בעבר) שכן במערכת זו אין צורך ללחוץ כלל על כפתורים במהלך השבת, למעט מקרים קיצוניים של כאב המצריכים שינוי עוצמה.

תשובה | לאור תיאור המציאות, נראה שאכן ישנה עדיפות גדולה למערכת החדשה השנייה וראוי להמליץ עליה לצרכן הדתי. וכבר אמרו, 'אין חכם כבעל הניסיון'.⁵⁴ כמובן יש לוודא היטב את הדברים הן מהבחינה הטכנית, שאלו אכן הנתונים, ובעיקר מהבחינה הרפואית, ששתי המערכות מתאימות ויעילות למטופל במידה שווה.⁵⁵

6. מילוי מים במצנן בשבת / הרב מנחם פרל

שאלה | האם מותר למלא מים במצנן (צ'לר) בשבת ובחג?

תשובה | בכל המצננים שראיתי, לא מצאתי בעיה.

א) לעיתים מונח סוג של בד בתוך מיכל המים - אין בזה משום מלבן, גם משום שאין דרך כיבוס בכך, גם משום שהוא סינטטי ואין אומרים בכגון זה 'שריתו זה הוא כיבוס' (שו"ע, או"ח סי' שב סעי' י).

ב) בזריית טיפות מים זעירות אין משום מלאכת זורה,⁵⁶ ומסתבר שאין בזה גם משום רחיצה ביום הכיפורים, מאחר שהן טיפות זעירות ממש ולא מנקות דבר, וגם לא מורגשות כמים.⁵⁷

ג) יש לשים לב לחיישנים של חוסר מים - בכמה דגמים ראיתי שכאשר המים יורדים מתחת מפלס מסוים, נדלקת נורית אזהרה ו/או מופעל צפצוף - במקרה זה, כבר אין אפשרות למלא מים, שכן מילוי המים יפסיק את הצפצוף ויכבה את הנורה. יש, אם כן, להקפיד למלא את המים קודם לכן. אולי בתחילת הלילה ובסופו.

54. עקידת יצחק, שער יד ד"ה (הקדמה) השלישית; מילי דאבות (חיון), י ע"ב (על הנאמר במשנה 'כל ימי גדלתי בין החכמים'); נתיבות עולם, נתיב השלום פ"ג. משמעות הפסוק באיוב יב, יב ודברי חז"ל (ברכות לט ע"א). ראו גם בספר 'משלי ישראל ואומות העולם', ח"א, עמ' 374-375.

55. ראה חולין י ע"א.

56. ראה רמ"א, או"ח סי' שיט סעי' יז.

57. ראה שו"ע, או"ח סי' תריג סעי' ט ובמשנה ברורה, שם ס"ק כה.

7. שוכר שילם על המזוזות וכשיוצא המשכיר מסרב לפצותו / הרב אריאל בראלי

שאלה | שכרתי בית ללא מזוזות ונאלצתי לשלם עליהן, עכשיו הסתיים החוזה והמשכיר אינו מוכן לשלם עליהן וטוען שיש לי איסור להוריד אותן, מה ניתן לעשות?
תשובה | מצוות מזוזה מוטלת על מי שגר בבית,⁵⁸ לכן על השוכר לרכוש את המזוזות.⁵⁹ כמו כן איסור להסיר מזוזה ולהשאיר את הבית ללא שמירה ובכך לגרום נזק בעקיפין למי שיגור שם. אולם, הלכה זו אינה באה לקבוע את הבעלות על המזוזות, ועל כן אין השוכר מחויב לתת את המזוזות במתנה למשכיר, והוא רשאי לדרוש תשלום עבורן.⁶⁰ אם המשכיר מנצל הלכה זו - מצד אחד לא מוכן לשלם על המזוזות אשר רכש השוכר, ומצד שני לא מסכים לשים מזוזות במקום המזוזות של השוכר, יכול השוכר לקזז דמיהן מדמי השכירות.⁶¹ ובשעת הדחק כאשר השוכר דל אמצעים ואין לו דרך לקזז דמי המזוזות מן השכירות, יכול הוא לסמוך על מי שמתיר להוריד את המזוזות לבדיקה ואז לקחת אותן למקום אחר,⁶² ובכל מקרה עדיף להשאיר לפחות מזוזה אחת בפתח הבית המושכר.

8. תביעה על השמצות / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני בעל קורא קבוע בבית הכנסת, לצערי הרב, מתפלל חדש החל להשמיץ אותי בפני הציבור ולטעון שהקריאה אינה מדויקת ולא יוצאים בה ידי חובה. ברצוני לתבוע אותו לדין תורה, כי יש לי ראיות למכביר - הקלטות ומסרונים - השאלה האם בית דין יכול לתת מענה להשמצות, או שבליט ברירה אתבע אותו בבית משפט?
תשובה | המקום לבירור סכסוכים מכל סוג הוא בית הדין. הדיינים ישמעו את שני הצדדים ורק אז יקבלו החלטה. ואם לדעתם אכן היו השמצות יכולים הדיינים להפציר בו שיפסיק כי מדובר על עוון חמור, וכפי שכתב השלחן ערוך (ח"מ סי' תכ סעי' לט):
 אף על פי שהמבייש בדברים אינו בר תשלומין, עון גדול הוא; ואין המחרף ומגדף לעם ומביישן אלא שוטה רשע וגס רוח. וכל המלבין פני אדם כשר מישראל בדברים, אין לו חלק לעולם הבא.

58. שו"ע, יו"ד סי' רצא סעי' ב.

59. מומלץ להגיע להסכמה מראש עם המשכיר שישתתף ברכישה על מנת שישארו המזוזות בבית.

60. רמ"א שם.

61. שו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' קו.

62. שו"ת חלקת יעקב, יו"ד סי' קס, עפ"י ברכי יוסף.

אם הנתבע לא ישמע לדבריהם, יכולים הדיינים לחייב אותו לפצות אותך על מנת לעצור תופעות כאלו. כפי שכתב הרמב"ם (הל' חובל פ"ג ה"ה): 'ויש לבית דין לגדור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו'.⁶³

9. פיצוי על נזק לרכב שנגרם מדוקרנים / הרב אריאל בראלי

שאלה | יצאתי עם הרכב בבוקר לאחר שבילילה היו עבודות בכביש והתקינו פס האטה ודוקרנים ביציאה מהיישוב. נסעתי במהירות רגילה, וכשהרכב עבר את פס ההאטה הוא נחת ישר על הדוקרנים וקיבל מכה חזקה מלמטה, ואז החלה נזילת שמן, ובמוסך התברר שמדובר בנזק גדול. מזכיר היישוב מודה בעובדות הללו אלא שמעלה ספק לגבי המהירות שבה נסעתי, שהרי לרכבים אחרים לא נגרם נזק, אולם אני הבאתי חוות דעת מקצועית שהנזק לא נגרם ממהירות מופרזת.

תשובה | מדובר על בור ברשות הרבים וההלכה היא שפטור על נזק הנגרם לכלים (כל דבר שאינו בעל חיים)⁶⁴ וכפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' תי סעי' כא):

נפלו כלים בבור והוזקו או נשתברו, פטור, שנא': ונפל שמה שור או חמור (שמות כא, לג), שור ולא אדם, חמור ולא כלים...

על כן גם אם נקבל את חוות הדעת האומרת שנסעת במהירות סבירה, עדיין אין לחייב את היישוב שהרי הרכב נחשב 'כלי'. עם כל זאת, נראה כי היישוב צריך לפצות אותך לפחות בחצי מהנזק משתי סיבות, הן מצד החיוב לצאת ידי שמיים גם בכלים, כפי שכתב 'ברכת שמואל',⁶⁵ והן מההיבט החוקי. במקרה זה יש להתחשב בחוק כי המדינה מממנת את תיקון הכבישים, המימון ניתן על דעת כן שהיישוב עומד בכללים ובחוקים שהמדינה קובעת. בין השאר המדינה מטילה אחריות ממונית על הרשות בכל מה שנוגע לפגיעה שנגרמה עקב העבודות. לסיכום, אם אכן יוכח שהנזק נגרם בעקבות עבודות בכביש, על היישוב לפצות את התושב בחצי מסכום התיקון.

10. שימוש בצוואה רגילה, או בצוואה הלכתית כנספח בלבד לצוואה רגילה / משפטי ארץ

שאלה | כאשר מחליטים לעשות צוואה, האם יש איסור לעשות צוואה אזרחית רגילה? האם ניתן להשתמש בצוואה הלכתית כנספח לכל צוואה או שיש הכרח לשנות את הצוואה בהתאם לצוואה ההלכתית? האם צריך עדים שיחתמו על הנספח?

63. עיין תרומת הדשן, סי' שז: 'מ"מ אם רצו הב"ד וקנסו כדי לעשות גדר וסייג ולסכור פי דוברי שקר ומוציאי ש"ר הרשות בידם, כפי מה שנראה להם צורך לפי הענין'.

64. תוס', בבא קמא י ע"א ד"ה שייר טמון.

65. ברכת שמואל, בבא קמא סי' ב.

תשובה | הקדמה

ראשית נסביר את ההבדל בין צוואה הלכתית לצוואה אזרחית: שלא כמקובל במשפט הכללי, בדין תורה אין אדם יכול להוריש את רכושו לאחרים על פי רצונו, ש'כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל' (כתובות פד ע"א). על כן, הרוצה להעניק לאחרים את רכושו צריך לתת מתנה מחיים. אולם אם אדם נותן מתנה מחיים הוא כבר לא אדון על רכושו, וחז"ל הזהירו לא לעשות כך בשום אופן, וקראו למי שעושה כך מ'הקוראים ולא נענים' (בבא מציעא עה ע"א), ועל כן הדרך היא לתת את המתנה באופן שגוף הנכסים שייך מהיום למוטבים, ופירות הנכסים שייכים להם לאחר מיתה. כך פסק ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רנז סעי' א):

הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, הרי הגוף של בן מזמן השטר, והפירות לאב עד שימות, לפיכך האב אינו יכול למכור מפני שהם נתונים לבן, והבן אינו יכול למכור מפני שהם ברשות האב.

אולם קניין זה בעייתי גם כן. כמו שמבואר ב'שלחן ערוך' לעיל הקניין של האבא מוגבל בדרך זו. בנוסף, לא ניתן להקנות למוטבים דבר שלא בא לעולם,⁶⁶ וכן קניין כזה לא מועיל לכספים שחייבים לאבא, ולכן כספים המופקדים בחשבונות בנק לדוגמה, שהם כספים שהבנק חייב לאבא, לא יעברו לבעלות המוטבים בדרך זו. לכן תיקנו במהלך הדורות עצה לעשות סוג של הערמה הלכתית - המצווה מודה שהוא חייב למוטב סכום גבוה ביותר, הרבה יותר מהירושה, וזמן פרעון החוב הוא רגע אחד לפני מותו. ומוסיף המצווה תנאי האומר שאם היורשים החוקיים ישלמו למוטב את הסכום שנקבע בצוואה, לא יצטרכו לפרוע את החוב הגבוה. וכך כתב הרמ"א (חו"מ סי' רנז סעי' ז):

לכן בריא שרוצה לחלוק נכסיו אחרי מותו שלא יריבו יורשיו אחריו, ורוצה לעשות סדר צוואה בעודו בריא, צריך להקנות בקנין, ואפילו קנין אינו מהני אם רוצה ליתן להן דבר שאינו בידו אז, דאין אדם מקנה דבר שלא ברשותו, ואין מהני אלא דרך הודאה שמודה שחייב לכל אחד מהן כפי מה שירצה.

אף על פי שהערמה הלכתית זו הייתה מספיקה לכאורה, חכמי הדורות הצריכו עדיין לתת מתנה מחיים, וביארו כמה מהאחרונים⁶⁷ שכיוון שמדובר על הערמה תיקנו לחזק את הצוואה שתהא על דרך הישר גם כן.

א. האם יש גזל בהורשה בדרך אחרת

לאחר הקדמה זו מובן שלפי דין תורה שינוי דין הירושה אינו אפשרי, ולכן מי שיקבל רכוש בדרך כזאת, **כאשר אין הסכמה של היורשים החוקיים**, עובר על איסור גזל, כי הרי הוא נוטל רכוש ששייך ליורשים ומעביר אותו לעצמו. יוצא אם כך שאסור לעשות צוואה אזרחית רגילה כי בעתיד הוא עלול לגרום לגזל. אמנם יש פוסקים שכתבו שגם צוואה אזרחית תקפה מבחינה הלכתית,⁶⁸ אולם מכיוון שרוב הפוסקים חולקים על כך בוודאי לכתחילה אין לנהוג כך.

66. שו"ע, חו"מ סי' רפא סעי' ז.

67. שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' קמא.

68. שו"ת אחיעזר, ח"ג סי' לד; ח"ד סי' סו; שו"ת אגרות משה, אה"ע ח"א סי' קד.

ב. צוואה אזרחית ונספח הלכתי

יש כאלו שעורכים שתי צוואות האחת הלכתית והשנייה אזרחית כדי להבטיח את מה שכתבו מכל הבחינות. על הנוקט בדרך זו לבחון היטב שנוסח הצוואה לא סותר את נוסח הנספח ולכן לא ניתן להשתמש בפשטות בצוואה כזאת ללא שמומחה לדבר בחן את שני החוזים.

ג. חתימת עדים על צוואה

אין צורך שעדים יחתמו על צוואה כדי שהיא תחול. בנוסף, אם הביא המצווה את הצוואה לבית הדין הרבני האזורי מחיים, הצוואה מקבלת תוקף חוקי ולא יהיה ניתן לערער עליה. אולם צוואה הלכתית או אזרחית שנחתמה ללא עדים פותחת פתח לצדדים שונים לערער על התוקף שלה, כגון לטעון שהחותם לא חתם בדעה צלולה. אמנם הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל קבע⁶⁹ שלא ניתן לטעון על צוואה שנחתמה על ידי המוריש ואין בה עדים כשרים שהמוריש היה שוטה, אלמלא יש רגליים לדבר שאכן היה שוטה, אולם כדי למעט מריבות עדיף להחתים עדים או לפנות לבית הדין מחיים.

11. לתת מעשר כספים לבן משפחה לצורך קניית דירה וחתונת נכדיו / משפטי ארץ

שאלה | האם מותר לתת לבן משפחה שאין לו דירה משלו, ומתפרנס ממשכורת צנועה, וצריך הוא להשיא שלושה ילדים, כסף מכספי מעשר, עבור קניית דירה, וכן גם עבור הוצאות לחתונת ילדיו.

תשובה | א. נתינת כספי מעשר לחתונת נכדים

מותר לתת מכספי מעשר לנכדים המתחתנים. כתב בספר 'צדקה ומשפט'⁷⁰ בשם 'שו"ת מהרש"ם'⁷¹ ופוסקים נוספים, שמותר לתת מכספי צדקה לצורך חתונת בניו ובנותיו שאין בידם ממון כיוון שצאצאיו אלו נקראים עניים, אף על פי שמוטלת חובה על האב להשיא את בנותיו. כל שכן שמותר לתת מכספי מעשר לחתונת נכדיו שאין בידם ממון ונקראים עניים, כי אין חובה על הסבא להשיא את נכדיו.

ב. עזרה ברכישת דירה לבנו מכספי מעשר

אם הבן מתפרנס ויש ביכולתו לרכוש דירה עם משכנתא, או לשכור דירה אין הוא נחשב עני. במדינת ישראל כיום רק למעטים יש יכולת לרכוש דירה ללא לקיחת משכנתא ואם כן אין זה עניין של עניים דווקא אלא עניין של כל הציבור כולו. אמנם אם משכורתו אינה מאפשרת לו לקחת משכנתא או לעמוד בתשלומי שכירות דירה, ניתן לתת לו כסף על חשבון מעשר כספים. כך כתב בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ב סי' קכ):

מיהו כתבתי במקום אחר דגם אם אין לו קרן מי שיש משכורת קבועה שממנה מתפרנס בריוח פשיטא דאסור ליטול, מכל מקום כהיום שגם מי שהוא מתפרנס ממשכורת דרך הכבוד, מכל מקום כשמגיע לשאלת הדירה אין זה די לקנות או אפ"ל לשכור שאי אפשר זה בא"י אלא ביוקר מאד פשיטא דלענין דירה עכ"פ נחשב

69. שורת הדין, ח"ב, עמ' רצג ואילך.

70. צדקה ומשפט, פ"ו הערה יד.

71. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' לב.

עני כיון שאין לו מאתים זוז בערך של היום, והכל לפי המצב והתקופה כמבואר בטור ובמרדכי ובשאר פוסקים.

לפעמים גם אם יש בידו כעת לשכור דירה אך יש חשש סביר שבעתיד לא יוכל לעמוד בתשלומים אלו, הרי זה בגדר 'די מחסורו', ומותר לסייע לו בכספי מעשר. כך כתב בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ד סי' קל):⁷²

אם קניית דירות הנ"ל הם בגדר די מחסורו מצד חיוב דיני צדקה, קשה ההכרעה בזה, דודאי זה פשוט מברייתא כתובות הנ"ל דאם אפשר לשכור דירה אין צריך לקנות דירה, ורצוני אם מקבלים עבורו דירה אשר היא לפי כבודו ובגדר די מחסורו לפי ערכו, א"כ כבר יגור לפי כבודו, ובשום אופן אין חיוב ליתן לו בית במתנה דרך צדקה, ואמנם גם זה אין כלל לגמרי דאם ע"י שיש לו רק דירה שכורה יהי' אח"כ דאגות מאיפה לשלם שכר הדירה שוב הנתינה החלוטה של הדירה בגדר צדקה ודי מחסורו.

12. פיצוי על חזרה מהסכמה לדון בבוררות / משפטי ארץ

שאלה | רב שהתחייב וקיבל עליו בוררות, והצדדים התכוונו לדיון, והוציאו הוצאות על פיו, וטרחו והגיעו, ולאחר שהגיעו, חזר בו מקבלת הבוררות. האם יש טענה ממונית כלפיו או רק תרעומת?

תשובה | א. סיבות לחיוב הוצאות

יש מקום לחייב בהוצאות משני טעמים: א) נזק מ'דינא דגרמי'. ב) דין 'ערב'.⁷³ מדין ערב יש לחייבו בכל אופן, בין אם חזר בו מדעתו בין אם חזר בו בשוגג, אמנם אם היה אנוס אין לחייבו. מדינא דגרמי, אינו חייב לשלם אלא אם היה מזיד או נהג ברשלנות. דין ערב חל עליו רק כאשר היה לדיין איזו הנאה מכך שהצדדים סמכו עליו.

ב. על אילו הוצאות משלמים?

לא כל הוצאה שנגרמה לצדדים ראויה לפיצוי. אם הוציא אדם הוצאות לקראת הדיון ולבסוף ההוצאות האלו ישמשו אותו בהופעתו בפני בית דין אחר, ההוצאות לא היו לחינם, אלא ישמשו אותו אחר כך. אולם יש הוצאות שלא ישמשו אותו אחר כך כמו הוצאות נסיעה או הוצאות עורך דין שמקבל עבור כל ייצוג. וכן כתב בשו"ת 'זקן אהרון',⁷⁴ במקרה שבא לפניו שהוציאו הוצאות מעבר לכוחותיהם על סמך דבריו של איש אחר אבל מכל מקום העסק הושבת, שאין זה נקרא כלל נזק אלא שבה, ואם כן אין לחייב על זה. ונראה שגם במקרה שלפנינו, חלק מן ההוצאות השביחו והכינו את הצדדים לדין הנוסף שיתקיים.

13. מי צריך לשלם עבור מסלעה שנבנתה בין שכנים / משפטי ארץ

שאלה | יש לנו מגרש שגובהו ב-1.5 מטר מהמגרש השכן ויש שיפוע של אדמה עם שרשור של אבנים. אנו רוצים לסדר את הגבול בשביל הבטיחות שאנשים לא יוכלו ליפול

72. וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ט סי' א פ"ד.

73. ראה בהרחבה בספר מאזניים למשפט, חו"מ סי' יד סעי' ה.

74. שו"ת זקן אהרון, ח"א סי' קטו.

וגם בשביל להגדיר גבול ברור בין השכנים ו'לנצל' את השטח של המגרש שלנו. חשבנו לעשות זאת באמצעות בניית מסלעה (שעליתה יותר זולה מבניית קיר לבנים ובטון), וגם השכנים ירוויחו מזה (השכנים עדיין לא סיימו את ביתם במגרש). מה הדין על פי התורה לגבי תשלום העלויות והאחריות.

תשובה | ראשית עליכם לקבוע את המיקום המדויק של גבול החצרות. אם אתם מעוניינים ליצור קיר תמך והשכן אינו מעוניין בכך אינכם יכולים לחייבו נגד רצונו ועליכם לבנות את קיר התמך או המסלעה בשטח הפרטי שלכם, שכן השכן אינו נהנה ממנו ואינו זקוק לו. אמנם הקיר מגן עליו מסחף מהרשות שלכם אבל אין זו הנאה אלא מניעת נזק. אם אכן הוא נהנה מהקיר אז עליו להשתתף בבנייה, כפי שיוסבר בהמשך. יש מקומות שבהם הרשות דורשת בניית קיר תמך ומתנה בכך מתן טופס 4, אבל אין החוק מחייב את השכן הדר בחלק הנמוך אלא את בעל המגרש הגבוה יותר, ומשיקולי בטיחות, ולכן כדי לבנות בשטח השכן עליכם לקבל את הסכמתו. אם השכן מסכים לבנייה של מחצית הקיר בשטח שלו, או שגם הוא זקוק לקיר כזה בגלל שיקולי הבנייה שלו, עליו להשתתף בחצי הסכום של הקיר הנוגע לשטח החצר שלו, ולשניכם יש זכויות שוות בקיר התמך או במסלעה. גם במקרה זה, עליו לשלם חצי מעלויות הבנייה של הקיר / המסלעה רק עד גובה הגינה העליונה, אך לא מעבר לכך, שכן מעל גובה זה אין לו שימוש בקיר. אם הוא ירצה להשתמש גם בחלקו העליון של הקיר (כגון להנחת קורות, סכך וכדו') עליו לשלם מחצית מעלות כל הגובה. כך מבואר ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' קנז סעי' י):

כותל חצר המבדיל בין שני השותפין שנפל, יש לכל אחד מהם לכוף את חברו לבנותו עד גובה ארבע אמות. רצה האחד והגביהו יותר מארבע אמות, אין מחייבין אותו ליתן חלקו במה שהגביה יותר מארבע אמות, אלא (אם) כן בנה כותל אחר גבוה כנגד הכותל שביניהם, שאז מחייבין אותו לתת חלקו בגובה שכנגד כותלו... הגה... וכן אם נהנה בבניינו, אף על פי שלא עשה שום היכר שניחא לו, חייב לו כפי מה שנהנה.

אם כן, כאשר אחד השותפים מגביה כותל בין חצרות מעל לצורך אין השכן חייב להשתתף בהגבהה, אלא אם כן גילה דעתו שרוצה להשתמש בחלק המוגבה. רצוי כמובן להגיע להסכמה מוקדמת בין שני הצדדים באשר לצורת הבנייה והעלויות המושקעות בה.⁷⁵

75. ראה בית דין 'ארץ חמדה גזית', חלוקת עלויות בניית קיר תמך בין שני שכנים תיק מס' 81065.